AKADEMIA PRAWA

ODDZIAŁYWANIA WOBEC SKAZANYCH NA KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

ROZWAŻANIA W 100-LECIE WIĘZIENNICTWA POLSKIEGO

pod redakcją
Aldony Nawój-Śleszyński
i Magdaleny Niewiadomskiej-Krawczyk

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

ODDZIAŁYWANIA WOBEC SKAZANYCH NA KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

AKADEMIA PRAWA

ODDZIAŁYWANIA WOBEC SKAZANYCH NA KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

ROZWAŻANIA W 100-LECIE WIĘZIENNICTWA POLSKIEGO

pod redakcją
Aldony Nawój-Śleszyński
i Magdaleny Niewiadomskiej-Krawczyk

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2020

Aldona Nawój-Śleszyński, Magdalena Niewiadomska-Krawczyk – Uniwersytet Łódzki
Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
90-232 Łódź, ul. Kopcińskiego 8/12

RECENZENT
Teodor Szymanowski

REDAKTOR INICJUJĄCY
Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE
Anna Dziadzio

SKŁAD I ŁAMANIE
AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA
Leonora Gralka

PROJEKT OKŁADKI
Agencja Reklamowa efectoro.pl

Zdjęcie wykorzystane na okładce autorstwa por. Roberta Stępniewskiego
rzecznika prasowego Zakładu Karnego w Łowiczu

© Copyright by Authors, Łódź 2020
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.09925.20.0.K

Ark. wyd. 15,4; ark. druk. 17,125

ISBN 978-83-8220-101-7
e-ISBN 978-83-8220-102-4

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 665 58 63

Spis treści

Wykaz skrótów 7
Słowo wstępne 9
Wprowadzenie 11

Część I
Podstawy prawne oddziaływań penitencjarnych
Grzegorz Wiciński, *Podstawy normatywne systemu penitencjarnego odrodzonej Rzeczpospolitej* 21
Ewa Dawidziuk, *Oddziaływania wobec skazanych a podmiotowość osoby pozbawionej wolności we współczesnej penitencjarystyce* 37

Część II
Środki oddziaływań penitencjarnych
Magdalena Niewiadomska-Krawczyk, *Struktura środków oddziaływania penitencjarnego a proces wykonywania kary pozbawienia wolności – rozważania na podstawie przepisów Kodeksu karnego wykonawczego* 49
Agata Hulak, *Edukacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym – przemiany szkolnictwa więziennego na przestrzeni lat* 59
Alicja Ornowska, *Zakres zobowiązań pozytywnych państwa w sferze zapewnienia edukacji penitencjarnej w świetle standardów europejskich* 69
Agnieszka Jaroszewicz, *Organizacja czasu wolnego skazanych wczoraj i dziś. Analiza wybranych inicjatyw twórczej resocjalizacji podejmowanych w jednostkach penitencjarnych* 79
Patrycja Augustyniak, Zbigniew Krzyżaniak, „Projekt Zwierciadło" i jego rola w rozwijaniu zainteresowań osób pozbawionych wolności 89
Magdalena Biela, *Muzykoterapia jako forma oddziaływań resocjalizacyjnych* 97
Mateusz Góralczyk, *Rola kontaktów z rodziną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych w świetle badań własnych* 105

Część III
Odziaływania penitencjarne wobec różnych grup więźniów
Aldona Nawój-Śleszyński, *Rozwiązywanie problemów alkoholowych osób pozbawionych wolności w stuletniej historii polskiego więziennictwa* 117
Magdalena Klepczyńska, *Oddziaływania terapeutyczne prowadzone przez Służbę Więzienną wobec skazanych uzależnionych. Czy terapia dla osób uzależnionych za murami ma sens?* 139
Maciej Pietrak, *Środki oddziaływania terapeutycznego wobec skazanych sprawców przestępstw seksualnych w świetle badań empirycznych* 149
Grażyna Rybicka, *Rola sądowego kuratora zawodowego w przygotowaniu skazanego do życia po opuszczeniu zakładu karnego* 159

Część IV
Rola personelu więziennego w oddziaływaniach penitencjarnych
Krzysztof Jędrzejak, *Portret socjologiczny funkcjonariusza Służby Więziennej* 171
Dominika Sujka-Kujawiak, *Znaczenie pracy psychologa w toku wykonywania kary pozbawienia wolności – wyniki badań własnych* 181

Część V
Porażka oddziaływań penitencjarnych
Błażej Kmieciak, *„Ustawa o bestiach" czy też bestialska ustawa? Człowiek między więzieniem a szpitalem psychiatrycznym* 193

Część VI
Varia
Stefan Lelental, *Wspomnienia z pracy w Służbie Więziennej oraz o innych działaniach związanych z wykonywaniem kary więzienia (od 1 stycznia 1970 roku – kary pozbawienia wolności)* 213
Tomasz Tomaszewski, *Zasadność warunkowego zawieszenia wykonania kary wobec sprawcy czynu z art. 178a §4 k.k. jako remedium na przeludnienie w zakładach karnych* 229
Justyna Badziak, *Kara pozbawienia wolności z perspektywy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Zagadnienia wybrane* 239

Bibliografia 251
Noty o autorach 269

Wykaz skrótów

AA	– Anonimowi Alkoholicy
AŚ	– areszt śledczy
BIS CZSW	– Biuro Informacji i Statystyki Centralnego Zarządu Służby Więziennej
CPT	– European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment or shortly Committee for the Prevention of Torture
CZSW	– Centralny Zarząd Służby Więziennej
CZZK	– Centralny Zarząd Zakładów Karnych
CZZKiAŚ	– Centralny Zarząd Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych
DMiDz	– Dom Matki i Dziecka
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz.	– Dziennik Urzędowy
k.k.	– Kodeks karny
k.k.s.	– Kodeks karny skarbowy
k.k.w.	– Kodeks karny wykonawczy
KOZZD	– Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym
MBW	– Ministerstwo Bezpieczeństwa Wewnętrznego
MS	– Ministerstwo Sprawiedliwości
NIK	– Najwyższa Izba Kontroli
OISW	– Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej
OPW	– Ośrodek Pracy Więźniów
OT	– oddział terapeutyczny
OZ	– oddział zamknięty

OZZK	– Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych
PKWN	– Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
RPO	– Rzecznik Praw Obywatelskich
SRP	– Studencki Ruch Penitencjarny
SW	– Służba Więzienna
t.j.	– tekst jednolity
TK	– Trybunał Konstytucyjny
u.p.d.o.f.	– ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych
u.s.w.	– ustawa o Służbie Więziennej
ZK	– zakład karny

Słowo wstępne

Z dniem 8 lutego 1919 roku Naczelnik Państwa Marszałek Józef Piłsudski, w dekrecie dotyczącym tymczasowych przepisów więziennych II Rzeczypospolitej, ustalił zasady funkcjonowania polskiego więziennictwa. Dekret ten miał mieć charakter tymczasowy, jednak – pomimo przewidywanego stanu rzeczy – funkcjonował w tej formie przez dekadę. Ówczesne przepisy więzienne były solidnym fundamentem położonym pod tworzące się wówczas na ziemiach odzyskanych nowoczesne polskie więziennictwo. Dekret stał się także zalążkiem obecnego systemu penitencjarnego, a datę jego wydania traktujemy jako symboliczny początek polskiego więziennictwa.

Wprowadzone w życie w okresie międzywojennym przepisy prawa karnego i przyjęte rozwiązania ustawowe ocenione zostały przez zachodnie państwa Europy jako jedne z najnowocześniejszych w owym czasie i stawiane były za przykład. Odrodzone polskie więziennictwo rozwijało się dynamicznie, co miało odzwierciedlenie w prezentowanej postawie moralnej i etycznej funkcjonariuszy Straży Więziennej.

W Dwudziestoleciu Międzywojennym funkcjonowało w Polsce ponad trzysta jednostek penitencjarnych, w których pracowało około czterech tysięcy funkcjonariuszy i pracowników cywilnych. 26 sierpnia 1939 roku wydano ustawę o organizacji więziennictwa – najwyższy rangą akt prawny dotyczący Straży Więziennej – która, z uwagi na tragiczne wydarzenia września 1939 roku, nigdy nie weszła w życie.

Sprawdzianem patriotyzmu funkcjonariuszy był okres okupacji hitlerowskiej oraz czas stalinowskiego terroru. W trakcie II wojny światowej zginęło około 15% funkcjonariuszy Straży Więziennej (stan z 1939 roku). Większość zabitych stanowili Ci, którzy dostali się pod okupację radziecką i zostali zamordowani przez NKWD w Katyniu.

Po 1945 roku więziennictwo polskie funkcjonowało na podstawie okólnika PKWN z dnia 4 października 1944 roku w ramach Resortu, a później Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. 20 lipca 1954 roku na mocy dekretu Rady Państwa utworzono Służbę Więzienną podległą MBW; dwa lata później SW została włączona w struktury Ministerstwa Sprawiedliwości, zaś 10 grudnia 1959 roku uchwalono ustawę o Służbie Więziennej, która obowiązywała do 1996 roku.

Aktualnie polska SW funkcjonuje na podstawie ustawy o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 roku. Przełożonym wszystkich funkcjonariuszy tej formacji jest Dyrektor Generalny Służby Więziennej, kierujący pracą Centralnego Zarządu Służby Więziennej – podlega mu piętnaście okręgowych inspektoratów Służby Więziennej oraz ośrodki szkolenia Służby Więziennej. W Polsce istnieje czterdzieści pięć aresztów śledczych i osiemdziesiąt cztery zakłady karne, w których służbę pełni niespełna trzydzieści tysięcy funkcjonariuszy i pracowników cywilnych. Codziennie ochraniają oni społeczeństwo przed ponad siedemdziesięcioma tysiącami osób przebywających w więzieniach.

Rok 2018, zgodnie z Uchwałą Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej VIII Kadencji, ustanowiony został Rokiem Jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. W przededniu tak znamiennej daty, od prawie stu lat, funkcjonariusze Straży Więziennej i Służby Więziennej uczestniczyli i uczestniczą do dziś w budowie nowoczesnego i bezpiecznego, a przede wszystkim praworządnego państwa prawa. Współczesna Służba Więzienna to formacja, która hołduje nadal tradycjom polskiego więziennictwa z czasów II Rzeczypospolitej Polskiej. Konsekwentnie, z poszanowaniem litery prawa, realizuje wszystkie zadania i wyzwania, jakie są przed nią stawiane w dobie nowoczesności XXI wieku.

płk Włodzimierz Jacek Głuch,
Dyrektor Okręgowy Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi

Wprowadzenie

Problematyka związana z oddziaływaniami na skazanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności inspirowała do rozważań i dyskusji od czasów, gdy więzienie stało się ostatnim ogniwem wymiaru sprawiedliwości karnej. Wobec kary pozbawienia wolności w różnych okresach historii stawiane były inne oczekiwania. Karę tę postrzegali w odmienny sposób i rozmaite przypisywali jej funkcje zarówno kryminolodzy, jak i filozofowie czy politycy. Jedni uznawali, że kara ta ma być tylko odwetem i to odwetem proporcjonalnym, adekwatnym do popełnionego czynu przestępczego, bez przypisywania jej jakichkolwiek treści poprawczych. W tej koncepcji nie mieściły się żadne oddziaływania penitencjarne wobec więźniów. Drudzy uważali, że z więzień należy zrezygnować, bo „Więzienia – jak zauważa Roy Walmsley – są […] uniwersytetami przestępczości, a uwięzienie kosztowną drogą zmieniania złych ludzi w jeszcze gorszych"[1]. Historia udowodniła, że społeczeństwo nie jest w stanie zrezygnować z instytucji, w której wykonywana jest kara pozbawienia wolności. Wszelkie pomysły likwidacji więzień nie powiodły się. Wciąż odżywają próby szukania odpowiedzi na pytania, czy i jakie więzienia są potrzebne[2]. Obowiązujący obecnie w Polsce system penitencjarny służy realizacji indywidualno-prewencyjnego celu kary pozbawienia wolności w toku jej wykonywania – poprzez zindywidualizowane oddziaływania wobec skazanych.

W okresie stuletniej historii więziennictwa polskiego formy oddziaływań na osoby skazane na karę pozbawienia wolności ulegały zmianom. Były one determinowane zarówno przez zmiany poglądów na istotę kary pozbawienia wolności,

1 Cyt. za: K. Pawełek, *Populacja więzienna – tendencje światowe*, [w:] M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja – ciągłość i zmiana. Pedagogium*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Resocjalizacyjnej, Warszawa 2008, s. 211.

2 P. Stępniak, T. Kalisz, W. Zalewski (red.), *Czy i jakie więzienia są potrzebne?*, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Gdański, Polskie Towarzystwo Penitencjarne, Poznań–Gdańsk–Wrocław–Kalisz 2014.

sposobów realizacji jej celów, jak i przez postępy nauki o człowieku, uwarunkowaniach ludzkich zachowań, a szczególnie zachowań przestępczych. Niniejsza publikacja poświęcona została właśnie problematyce oddziaływań wobec skazanych na karę pozbawienia wolności, które stanowią istotny element systemu penitencjarnego, służący realizacji indywidualno-prewencyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Pomysł monografii zrodził się podczas ogólnopolskiej konferencji poświęconej stuleciu więziennictwa polskiego, która odbywała się na Uniwersytecie Łódzkim w dniu 30 listopada 2018 roku, a której organizatorem byli Zakład Prawa Karnego Wykonawczego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego oraz Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Łodzi. Na kształt współczesnego, nowoczesnego systemu penitencjarnego wpływ mają zarówno teoria, jak i empiria, przenikające się wzajemnie od wielu lat. Więzi pomiędzy nauką a praktyką penitencjarną są istotne dla doskonalenia oddziaływań wobec skazanych, które mają ostatecznie służyć realizacji indywidualno-prewencyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Tę prawdę celnie wyraził Emil Stanisław Rappaport pod koniec lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku, ówczesny kierownik Zakładu Prawa Karnego Wykonawczego Uniwersytetu Łódzkiego: „Teoria więziennictwa jest mistrzynią a zarazem sługą praktyki więziennej, praktyka zaś musi sobie uświadomić szereg prawd nowych, szereg nowych sposobów walki z przestępczością doby obecnej”[3]. Oddziaływania na osoby pozbawione wolności podczas wykonywania kary są dziś upodmiotowioną drogą, wiodącą do zapobiegania przestępczości wtórnej. Obecnie to osoba skazana decyduje o swoim losie, a system więzienny – w zależności od woli więźnia – stwarza mu możliwości zmiany dotychczasowej przestępczej drogi życiowej poprzez oddziaływania, o których stanowi art. 67 Kodeku karnego wykonawczego z 1997 roku.

Publikacja składa się z pięciu części. Teksty umieszczone w monografii nawiązują do dyskusji, która odbyła się podczas wspomnianej konferencji, i która stała się inspiracją do opracowań naukowych, umieszczonych w niniejszej książce.

Pierwszą część, zatytułowaną *Podstawy prawne oddziaływań penitencjarnych*, otwiera tekst Grzegorza Wicińskiego poświęcony podstawom normatywnym systemu penitencjarnego w odrodzonej Rzeczypospolitej. Autor konstatuje, że od strony normatywnej udało się w Polsce zbudować podstawy ustrojowe systemu penitencjarnego, odpowiadającego w dużej mierze postępowym tendencjom europejskim. Następnie Ewa Dawidziuk stwierdza w swoim opracowaniu, że w praktyce nie wszystkie działania funkcjonariuszy Służby Więziennej mogą być uznane za wpisujące się w zasadę podmiotowego traktowania więźniów. Autorka podaje przykłady skarg osób pozbawionych wolności rozpatrywanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich, dotyczących m.in. nauczania, zatrudniania, pewnych zapisów w porządku wewnętrznym zakładu karnego, respektowania

3 E.St. Rappaport, *Aktualne problemy więziennictwa PRL*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1959, nr 1, s. 8.

niektórych indywidualnych próśb skazanych. Kształtowanie zatem nowoczesnych standardów oddziaływań penitencjarnych jest postulatem, na który składa się zlikwidowanie rozbieżności pomiędzy normami prawnymi a praktyką.

W drugiej części publikacji, zatytułowanej *Środki oddziaływań penitencjarnych*, autorzy prezentują realizację tych wymienionych w art. 67 §3 k.k.w. Magdalena Niewiadomska-Krawczyk w swoim artykule koncentruje się na rozważaniach wokół struktury środków oddziaływań penitencjarnych w procesie wykonywania kary pozbawienia wolności na podstawie przepisów Kodeksu karnego wykonawczego. Autorka akcentuje nowe podejście do celu wykonywania kary pozbawienia wolności w k.k.w. z 1997 roku – rezygnujące z przymusu oddziaływań resocjalizacyjnych, a dowartościowujące prawa podmiotowe skazanych podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Zwraca uwagę na rewolucyjne zmiany w formach indywidualizacji instytucjonalnej, gdzie rygory wykonywania kary zastąpiono systemami (zwykły, programowanego oddziaływania i terapeutyczny). Przeobrażenia te przemodelowały sposób stosowania środków oddziaływań penitencjarnych. Agata Hulak koncentruje się w opracowaniu na rozważaniach odnoszących się do oddziaływań na skazanych poprzez edukację. Przywołuje podstawy prawne nauczania w więzieniu i jego roli w resocjalizacji. System szkolnictwa przywięziennego w okresie powojennym ulegał zmianom. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że na początku XXI wieku skazani mogli rozpocząć edukację na studiach wyższych na jednej z polskich uczelni. W ocenie autorki obecnie obowiązujące prawo sprzyja wykorzystaniu tego środka w oddziaływaniach na skazanych. Również zdaniem Alicji Ornowskiej edukacja penitencjarna jest jedną z najlepszych inwestycji, bowiem posiada walory skutecznego środka oddziaływań penitencjarnych. Standard prawa więźniów do nauki może być realizowany w toku wykonywania kary pozbawienia wolności w różnorodny sposób, m.in. poprzez metody edukacyjne, wykorzystujące sposoby uczenia się na odległość; także zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe służą realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Według Agnieszki Jaroszewicz oddziaływaniom poprzez ten środek nie sprzyja jednak baza materialna – wysokie zaludnienie zakładów karnych stanowi priorytet pozyskiwania jak największej ilości miejsca do zakwaterowania, a nie prowadzenia działalności kulturalno-oświatowej i sportowej. Problemem jest również to, iż uczestnictwo więźniów w kulturze okazuje się najczęściej bierne. Autorka proponuje rozwijanie takich form, które mają charakter twórczy, wyzwalają potrzebę zmiany dotychczasowego przestępczego trybu życia. Dwa następne opracowania wydają się spełniać te oczekiwania. Patrycja Augustyniak i Zbigniew Krzyżaniak zaproponowali „Projekt Zwierciadło", i opisali jego rolę w rozwijaniu indywidualnych zainteresowań osób pozbawionych wolności. Bardzo interesujące rozwiązanie w swoim tekście przedstawia Magdalena Biela – charakteryzuje ona muzykoterapię jako formę oddziaływań penitencjarnych, posiadającą potencjał „pełnej" readaptacji społecznej. Tę część publikacji zamyka artykuł Mateusza

Góralczyka, który przedstawia rolę kontaktów z rodziną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych w świetle badań własnych.

Część trzecia publikacji *Oddziaływania penitencjarne wobec niektórych grup osób pozbawionych wolności* zawiera opracowanie dotyczące odrębnego, niestandardowego postępowania z niektórymi grupami osób podczas odbywania przez nich kary pozbawienia wolności. Koncepcje oddziaływania wobec więźniów uzależnionych od alkoholu podczas wykonywania kary pozbawienia wolności w historii polskiego więziennictwa zaprezentowała Aldona Nawój-Śleszyński. Myśl specjalistycznego (leczniczo-terapeutycznego i rehabilitacyjnego) postępowania z tą grupą skazanych, chociaż urzeczywistniona została dopiero po II wojnie światowej, zrodziła się jeszcze w okresie międzywojennym. W 1963 roku w Polsce powstał pierwszy oddział leczenia odwykowego przy Ośrodku Pracy Więźniów w Łodzi–Sikawie. W następnych latach działalność przeciwalkoholowa w polskich więzieniach stała się ważnym sposobem oddziaływaniem na więźniów, który miał zapobiec recydywie przestępczej. Ta sfera działalności w więzieniach przeszła ogromną ewolucję od leczenia w oddziałach i poradniach odwykowych, od oddziałów dla skazanych wymagających stosowania środków leczniczo-wychowawczych, do wspólnego modelu oddziaływania wobec osób uzależnionych od alkoholu w systemie terapeutycznym, realizowanym w kilkunastu specjalistycznych oddziałach terapeutycznych dla alkoholików. Pomimo ogromnego postępu w tym zakresie, więziennictwo nie rozwiązuje jednak wszystkich problemów osób uzależnionych od alkoholu. Tę problematykę podejmuje w swoim opracowaniu Magdalena Klepczyńska, stawiając pytanie, czy terapia osób uzależnionych za murami więziennymi ma sens. Na podstawie własnych badań empirycznych, przeprowadzonych w oddziałach terapeutycznych dla osób uzależnionych od alkoholu przy Areszcie Śledczym w Piotrkowie Trybunalskim, odpowiada na wyżej sformułowane pytanie twierdząco – u skazanych po terapii nastąpiła istotna zmiana w ważnych dla zdrowia obszarach. Autorka zastrzega się, że badania potwierdzają skuteczność prowadzonych oddziaływań w chwili opuszczenia oddziału przez skazanego, a więc po zakończeniu stosowania środków terapeutycznych. Ta konstatacja prowokuje do poszukiwania odpowiedzi na kolejne pytanie, a mianowicie: na ile prowadzone oddziaływania wobec osób uzależnionych hamują powrót do przestępstwa? Oddziaływania terapeutyczne wobec skazanych za przestępstwa seksualne, popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, stanowią z kolei przedmiot rozważań Macieja Pietraka. Autor podjął problematykę postępowania z tą grupą więźniów, ponieważ – w związku z nowelizacją Kodeksu karnego wykonawczego z dniem 1 stycznia 2006 roku[4] – jeśli skazany

4 Zob. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego i ustawy – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. Nr 163, poz. 1363), która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2006 roku.

wyrazi zgodę, obejmowany jest odpowiednim leczeniem i rehabilitacją. W przeciwnym razie o stosowaniu leczenia lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny. Ze względu na brak tradycji postępowania leczniczego i rehabilitacyjnego w polskim systemie penitencjarnym istnieje potrzeba doskonalenia modelu postępowania z tą grupą osób uwięzionych. Wnioski i rekomendacje w tym zakresie autor sformułował, opierając się na badaniach empirycznych przeprowadzonych metodą sondażu diagnostycznego przy pomocy narzędzia badawczego, jakim były ankiety wypełniane przez więźniów oraz personel oddziałów terapeutycznych, w których skazani za przestępstwa seksualne w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych odbywali karę pozbawienia wolności. Jednym z ważnych postulatów autora jest potrzeba stworzenia jasnego, przejrzystego i systemowego rozwiązania dotyczącego ciągłości terapii prowadzonych w zakładzie karnym i po jego opuszczeniu przez osoby wymagające takiego leczenia. W tej części monografii zostało zamieszczone także opracowanie odnoszące się do przygotowania więźniów do życia po odbyciu kary pozbawienia wolności. Czas pozostały do jej całkowitego wykonania znajduje zastosowanie jako kryterium klasyfikacyjne przy wyodrębnieniu grupy skazanych, którym zostało do sześciu miesięcy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub przed wykonaniem kary (art. 164 §1 k.k.w.). Jest to okres niezbędny do przygotowania do życia po zwolnieniu z zakładu karnego. Czas ten ustala komisja penitencjarna za zgodą skazanego lub sąd penitencjarny w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu lub jego odmowie. W przygotowanie skazanego do życia na wolności zaangażowanych jest wiele podmiotów, m.in. sądowy kurator zawodowy – jego rolę i zadania przybliża w swoim opracowaniu Grażyna Rybicka. Na uwagę zasługuje fakt, że to właśnie kurator tworzy „program wolnościowy" dla skazanego, zgodnie z potrzebami więźnia. On również jest koordynatorem jego realizacji.

W czwartej części monografii, zatytułowanej *Rola personelu więziennego w oddziaływaniach penitencjarnych*, Krzysztof Jędrzejczak prezentuje portret socjologiczny funkcjonariuszy więziennych, będących jednym z wielu podmiotów realizujących oddziaływania wobec osób pozbawionych wolności. Autor konstruuje go na podstawie badań empirycznych – objęły one siedmiuset trzydziestu dwóch funkcjonariuszy Służby Więziennej, z których aż 60,3% legitymuje się wyższym wykształceniem. Ten potencjał powinien być wykorzystany w realizacji oddziaływań wobec skazanych. Funkcjonariusze Służby Więziennej w badaniach ankietowych wymieniali szereg czynników obciążających i ograniczających optymalne pełnienie przez nich powierzonych funkcji, w tym m.in. małą swobodę w wyborze sposobu wykonywania zadań. Szczególną funkcję pełni w więzieniu psycholog – jeden z jego obowiązków polega na zapobieganiu negatywnym skutkowym funkcjonowania osób pozbawionych wolności w warunkach izolacji penitencjarnej. Problem ten przybliża w swoim opracowaniu Dominika Sujka-Kujawiak, przedstawiając wyniki badań empirycznych prowadzonych w Areszcie Śledczym w Piotrkowie Trybunalskim.

W piątej części publikacji *Porażka oddziaływań penitencjarnych* Błażej Kmieciak odnosi się do ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób[5], która budzi wiele kontrowersji i emocji. Autor, analizując sposób realizacji dyspozycji zapisanych w akcie prawnym, zadaje wiele intersujących pytań, m.in. czy uchwalenie ustawy było konieczne, czy stanowi ona narzędzie ochrony praw człowieka, czy też przeciwnie – przyczynia się do naruszenia np. ludzkiej godności. Lektura tekstu autora okazuje się niezwykle interesująca.

Ostatni rozdział publikacji zawiera trzy artykuły, których treść nie wiąże się ścisłe z problematyką oddziaływań wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności, nie jest jednak obojętna wobec osoby sprawcy, znajdującej się w osobliwej sytuacji życiowej, bo w zamknięciu. Jubileusz stulecia więziennictwa polskiego to szczególna okazja do wspomnień dotyczących kształtowania się polskiego systemu penitencjarnego. W sposób interesujący czyni to prof. dr hab. Stefan Lelental – nestor polskiej penitencjarystyki, który z ponad sześćdziesięcioletniej perspektywy, tj. od czasu, gdy na początku kariery zawodowej podjął pracę w Służbie Więziennej, przywołuje ważne fakty, przypominające tworzenie się polskiego systemu penitencjarnego (w czym również miał swój udział). Opisuje pierwszy w Polsce eksperyment w postaci powołania oddziału leczenia odwykowego więźniów w OPW w Łodzi–Sikawie, działalność studenckiego ruchu penitencjarnego, którego był współautorem, wykonywanie kary pozbawienia wolności na terenie Bieszczad itp. Profesor wspomina także ważną rolę, jaką w kształtowaniu jego zainteresowań wykonywaniem kary pozbawienia wolności odegrali prof. Emil Stanisław Rappaport i prof. Stanisław Walczak. Tomasz Tomaszewski podejmuje w swoim opracowaniu kwestię zawieszenia kary wobec sprawców czynu z art. 178a §4 k.k., który umożliwia art. 69 §4 k.k. Autor dostrzega problem w przeludnieniu więziennym, i uznaje ten stan za patologiczny. Zawieszenie wykonania kary kryminalnej daje z kolei możliwość ograniczenia rozmiarów populacji więziennej oraz może służyć zapobieganiu występowania tego niechcianego zjawiska w zakładach karnych. Tomaszewski konstatuje, że reakcje probacyjne w postaci instytucji warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności stanowią ważny element polityki karnej, pomimo ograniczenia możliwości jej orzekania. W artykule Justyny Badziak został natomiast podjęty problem wsparcia materialnego dla rodziny, której małżonek przebywa w zakładzie karnym. Na negatywne skutki w jej sferze bytowej nie pozostaje obojętny ustawodawca – przewiduje on stosowanie preferencji wobec osób samotnie wychowujących dzieci w sytuacji skazania małżonka. Trudna sytuacja materialna krewnych odbywających wyroki zostaje więc włączona w politykę społeczną państwa.

5 Ustawa z dnia 22 listopada 2013 roku o postepowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. 2014, poz. 24).

Treści zawarte w poszczególnych opracowaniach zawierają wiele wątków dyskusyjnych, ustaleń i postulatów. Gdyby uwzględnić wszystkie w praktyce, wówczas w większym stopniu oddziaływania penitencjarne, które oferuje Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku, mogłyby służyć realizacji indywidualno-prewencyjnego celu wykonywania kary pozbawienia wolności. Niniejsza publikacja jest ważnym głosem w dyskusji, z której wynikają rekomendacje dotyczące tego, w jaki sposób najlepiej praktycznie wykorzystać środki oddziaływań penitencjarnych wobec skazanych w toku wykonywania kary pozbawienia wolności. Monografia jest kierowana zarówno do teoretyków, jak i praktyków zajmujących się problematyką wykonywania kary pozbawienia wolności. Lekturę w szczególności polecamy stosującej oddziaływania penitencjarne kadrze penitencjarnej, kuratorom sądowym, sędziom penitencjarnym, studentom prawa, psychologii, socjologii i pedagogiki.

Pragniemy serdecznie podziękować prof. dr. hab. Teodorowi Szymanowskiemu za krytyczne uwagi, które przyczyniły się do ostatecznego i lepszego kształtu publikacji. Dziękujemy również autorom poszczególnych, wchodzących w jej skład tekstów.

Wydanie monografii jest możliwe dzięki życzliwości i wsparciu Dyrektora Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi, płka Włodzimierza Jacka Głucha.

prof. UŁ dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński

CZĘŚĆ I

Podstawy prawne oddziaływań penitencjarnych

Podstawy normatywne systemu penitencjarnego odrodzonej Rzeczpospolitej

Grzegorz Wiciński

I

Wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości pojawiły się oczywiste w takiej sytuacji wyzwania, związane przede wszystkim z budowaniem struktur nowego państwa oraz jego instytucji we wszystkich dziedzinach i obszarach. Jak pokazała historia, jednym z trudniejszych zadań okazała się unifikacja prawa w II Rzeczpospolitej. Niewątpliwie główną barierą, z jaką przychodziło się mierzyć, były zróżnicowane uwarunkowania prawne i kulturowe – obejmujące również poziom kultury prawnej społeczeństwa zamieszkującego do niedawna ziemie zajmowane przez zaborców. W przypadku więziennictwa, pomimo podejmowanych starań, przez długie lata posiadało ono wszystkie negatywne, wywodzące się z systemów więziennych państw zaborczych cechy.

Ostatecznie, po upływie dekady, zdołano wprowadzić w życie podstawowe – z punktu widzenia spójnego funkcjonowania państwa i społeczeństwa – kodyfikacje karne[1] oraz, dodajmy dla porządku, Kodeks zobowiązań[2].

1 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 19 marca 1928 roku – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 33, poz. 313); Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 roku – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571).

2 Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 roku – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598).

II

W obszarze problematyki penitencjarnej problem jawi się w szczególnych kształtach. Nie można było bowiem latami zwlekać z unifikacją tej dziedziny prawa i życia społecznego – odzyskanie niepodległości wiązało się z otrzymaniem przez państwo polskie w spadku populacji osób osadzonych w więzieniach i aresztach jeszcze przez zaborców. O tym, że przejmowanie jednostek penitencjarnych okazywało się niezwykle trudne, wskazuje ich etapowe podporządkowywanie rodzimej administracji w okresie od 1918 roku do roku 1922. Najwcześniej – 12 listopada 1918 roku – włączone do II RP zostały więzienia w Kongresówce[3].

Należy przyjąć, że argumentem podtrzymującym tezę rychłej potrzeby spójnych regulacji był pierwszy krok w kierunku uporządkowania stanu prawnego, jaki stanowił Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych oraz Dekret w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych. Oba akty prawne wydane zostały przez Naczelnika Państwa, a ukazały się już 8 lutego 1919 roku[4].

W myśl tymczasowych przepisów więziennych bodaj najistotniejszym postanowieniem o charakterze organizacyjno-ustrojowym okazało się podporządkowanie więzień i zakładów wychowawczo-poprawczych Ministerstwu Sprawiedliwości[5]. Przyjęto, że na czele więzienia stoi naczelnik; w mniejszych jednostkach jego funkcje mógł pełnić starszy dozorca, wchodzący (razem z innymi osobami) w skład personelu każdego więzienia.

Naczelnika więzienia, jego pomocnika oraz inspektorów mianował Minister Sprawiedliwości, zaś pozostałych urzędników i funkcjonariuszy – prokurator Sądu Apelacyjnego, sprawujący naczelny nadzór penitencjarny i dyscyplinarny. Pracowników niższej służby więziennej przyjmował do pracy już sam naczelnik.

Oprócz podstawowych kompetencji, związanych z kierowaniem jednostką penitencjarną, naczelnik skupiał w swoich rękach władzę dyscyplinarną nad więźniami. Mocą postanowień zawartych w dekrecie przyjęto katalog kar, obejmujący m.in. karę najłagodniejszą – jaką była nagana, dalej – pozbawienie ulg i przywilejów, pozbawienie pościeli na czas do siedmiu dni (tzw. „twarde łoże"), nałożenie kajdan (niedotyczące kobiet i dzieci do lat czternastu), zamknięcie w samotności na czas do sześciu tygodni.

Z racji sprawowania bezpośredniego nadzoru penitencjarnego i dyscyplinarnego nad więzieniami prokuratorzy, w których okręgu znajdowało się więzienie,

---

3 M. Czerwiec, *Więzienioznawstwo. Zarys rozwoju więziennictwa*, Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości. Wydział Kadr i Szkolnictwa, Warszawa 1958, s. 208.

4 Zob. Dekret w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych (Dz.U. Nr 14, poz. 173); Dekret w sprawie tymczasowych przepisów więziennych (Dz.U. Nr 15, poz. 202).

5 Zob. E. Neymark, *Zasady nowej organizacji więziennictwa w świetle nowoczesnych postulatów nauk penitencjarnych*, [w:] Z. Bugajski (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928*, Związek Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1929, s. 197.